

Geen Calvijn zonder Franciscus

Jurjen Beumer

1.

Vanwaar toch dat beeld in mij van Calvijn (1509 - 1564) als een wat rechtlijnige en vreugdeloze doordrijver? Het zal denk ik met mijn opvoeding te maken hebben, toen ik als kind de mannenbroeders hoorde discussiëren over kerk en geloof tijdens de verjaardagsvisites van mijn ouders. Mijn opa en de broers van mijn vader waren vrolijke en opgeruimde mensen, maakten plezier met elkaar. Maar zo gauw de kerk ter sprake kwam verstrakten de gezichten en ontstond er een ruziënde sfeer over de richtingen in de Nederlandse Hervormde Kerk en welke richting (modaliteit) het beste was. Die van de Gereformeerde Bond vond mijn opa - zoals Calvijn het gewild heeft, zei hij dan -, die van de confessionelen vonden anderen. Ze bekvechtten wat af onder elkaar, maar de gelederen sloten zich in hun gezamenlijke afwijzing van vrijzinnig hervormden en 'roomsen'. Waarschijnlijk ontstond zo dat zoeven genoemde beeld van Calvijn in mij. Ik associeerde hem met godsdienstig fanatisme, met harde koppen en hete hoofden, met de onbuigzame vader van Jan Siebelink in zijn indringende roman *'Knielen op een bed violen.'* Hoewel die zwarte stromingen uit dat boek meer ontstaan zijn in de tijd van de Nadere Reformatie (17de eeuw).

2.

Dat stugge beeld van Calvijn ging ook niet weg toen ik tijdens mijn studie theologie bepaalde delen uit zijn *Institutie* moest lezen. Eerlijk gezegd werd ik eerder in mijn beeld van hem bevestigd door zijn taal, zijn stelligheid en zijn kerk-politieke optreden in Genève. Waarschijnlijk doe ik hem te kort, maar het beeld bijstellen aan de hand van zijn persoonlijke leven lukt niet omdat er zo weinig persoonlijks van hem bekend is. ¹ Wat voor mens was hij? Of hij kon lachen? Op weg naar deze bijeenkomst heb ik nog weer eens wat rond gedwaald in de *Institutie*. ² Echt, prachtige stukken kwam ik tegen, maar zijn theologie bleef op afstand. Zijn God is zo ver weg, zijn Jezus is zo streng, zijn bijbel lijkt op een papieren paus, en de mens is dan wel gerechtvaardigd, maar deze mens (u en ik) botsen wel voortdurend op en met onze zondigheid. Nietig zijn we, de tucht moet ons treffen, net of we er zelf niet toe doen. Meermalen becroop me het gevoel dat God groot gemaakt moet worden ten koste van ons, zijn mensen. Zeker, ik zie het wat te zwart-wit, maar toch. Ik mis de vrijheid en de vreugde van de kinderen van God. ³

3.

En dan opeens Calvijn en het diaconaat. Echt, het zou niet een-twee-drie bij me opgekomen zijn. Creatief van de Stichting Rotterdam: een studiemiddag over de C-factor en de diaconie. Het diaconale werk, dat is het domein van de kerken waar ik me het liefst ophoud en al vele jaren enthousiast in bezig ben. Is er iets mooiers denkbaar dan deze dienende taak van de kerken? Calvijn en diaconie? Ik weet van de ambten bij Calvijn en dat onze Protestantse Kerk in Nederland nog steeds zo is ingericht. ⁴ Vraag: kan dat nog zo, als onze uitgedunde gemeentes nog nauwelijks diakenen kunnen vinden? Kan dat nog die ambten, moeten die niet worden aangepast en ingebed

¹Over Calvijns huwelijksleven weten we weinig. We stuiten hier op het probleem dat over het privé-leven van onze hoofdpersoon weinig is overgeleverd. Vaak leveren correspondenties doorkijkjes op naar iemands huiselijke situatie en naar iemands gevoelsleven. Calvijns correspondentie is over het algemeen echter zakelijk van toon en gaat over het wel en wee van de reformatie.' M(irjam) van Veen, *Calvijn*, Kampen 2006, p. 46.

²Aan de hand van, *Teksten uit de Institutie van Johannes Calvijn. Gekozen, vertaald en ingeleid door dr. W. van 't Spijker*, Zoetermeer 2004/2.

³Als van 't Spijker het karakter van Calvijns theologie typeert zegt hij dat God en mens 'als opposenten tegenover elkaar [staan]. Maar in Christus ontmoeten zij elkaar krachtens genade.' a.w. p. 18. God als opponent van de mens, de mens als opponent van God?

⁴Toegankelijke informatie over de actualiteit van Calvijn voor de PKN in: *Ouderlingenblad* van oktober 2009, themanummer 'Calvijn in Nederland.'

worden in een professionelere aanpak van onze gemeenten? Volg maar eens de weg van de diakenen: als ze net benoemd zijn bijvoorbeeld. Voor ze het weten zitten ze meer te vergaderen, dan dat ze aan hun praktische, diaconale werk toekomen. Deze zaken houden me zeer bezig. Het gaat om niet minder dan de toekomst van onze kerk denk ik, haar organisatie en haar inrichting.

4.

Herman, m.b.t. het diaconaat heb je voor mij Calvijn echt tot spreken gebracht. Calvijn zegt er heel mooie en goede dingen over, de citaten die je van hem aanhaalt, die zijn to the point. Wat mij betreft vooral de relatie tussen diaconie en liturgie (gebed, spiritualiteit). Zeker, diaconie is praktisch kerkenwerk, maar is gegrond in een fundament dat zo anders is dan alle andere maatschappelijke werk, nl in een lokkende God die ons steeds vooruit is en ons wijst op het dienstwerk van diaken Jezus. Die inhoud deel ik. Maar opnieuw, als ik kijk naar de context en de uitoefening van deze diaconie, dan beginnen daar voor mij ook vragen. Ik noem er een paar.

4.1. De relatie met de burgerlijke overheid in Genève. De kracht van Calvijn is misschien dat hij het gemeentediaconaat weer op de kaart heeft gezet, maar is hem dat gelukt? Wilde hij toch niet van Genève een theocratische stad-staat maken? ⁵ Dan dus ook de diaconie qua uitvoering naar de staat? ⁶ Of we hier nog iets mee kunnen in de huidige, actuele discussie over de scheiding tussen kerk (moskee) en staat?

4.2. Als tweede, de reactie van Calvijn op het katholicisme van zijn dagen. Ik werk al bijna mijn hele leven in een oecumenische setting, *Stem in de Stad* is een oecumenische organisatie, vandaar mijn belangstelling voor dit punt. Calvijn ziet niets goeds in het katholicisme. ⁷ Psychologisch begrijp ik het, je moet er wellicht je bekering mee rechtvaardigen, maar theologisch en kerkhistorisch klopt het niet. De zoeven aangehaalde studie van A. Noordegraaf over diaconie - toch een behoorlijk protestants boek - is in zijn historische overzicht van het diaconaat heel genuanceerd. Op veel plekken prijst hij het vele goede werk wat in deze kerk van vóór en ná de Reformatie is gedaan en wordt gedaan. Natuurlijk, er was veel mis in de Romana van die dagen, zoals altijd in alle kerken, maar dat zagen veel katholieken zelf ook wel. ⁸ Bovendien, het giste in de hele samenleving, het was de overgang naar een nieuwe en andere tijd.

4.3. De rol van de priester en de predikant in het diaconaat. In de Rooms-katholieke Kerk is het diaken-ambt de voorlaatste wijding van de priester. Eerst is hij (helaas geen zij) diaken, dán priester. Dus, het priesterschap is inhoudelijk met diaconie verbonden. Idealiter kun je dus geen priester zijn als je niet óók diaken bent, d.i. instaan voor de naastenliefde van en in je parochie. Natuurlijk, ik weet dat het instituut van de permanente diaken in die kerk vaak gebruikt wordt om verkapt toch een beetje priester te zijn, Men doet vanwege het grote priestertekort het gewone priesterwerk en dat is veelal liturgie en pastoraat en geen diaconie. ⁹ Vraag: zijn onze predikanten ook principieel diakenen? Helaas niet. Door Calvijns indeling van de ambten hoeft de predikant zich feitelijk niet met diaconie bezig te houden, hetgeen hij of zij in de meeste gevallen dan ook niet doet. Ook predikanten, net als de priesters in de Rooms-katholieke Kerk, zien doorgaans liturgie en pastoraat als hun hoofdtaken. Met als gevolg, naar binnen gerichte gemeentes en parochies. Gelukkig is Herman Noordegraaf er nu om de predikanten wél te trainen en op te leiden in het diaconaat. Het is

⁵ 'De wens om van Genève het nieuwe Israël te maken, bracht de predikanten (Farel en Calvijn, jjb) ertoe een collectieve eedaflegging te propageren. Alle burgers van Genève zouden een eed van trouw aan de gereformeerde belijdenis moeten afleggen. Burgers die weigerden deze eed af te leggen, zouden de stad uitgezet moeten worden.' van Veen a.w. 38. Waarmee volgens de schrijfster de beide heren hun hand overspeelden.

⁶ Informatief hierover, A. Noordegraaf, *Oriëntatie in het diaconaat*, Zoetermeer 1991, p. 83 e.a.

⁷ Hij 'meende dat alles in de katholieke kerk werd overschaduwd door misbruik en bijgeloof.' van Veen a.w. 55.

⁸ Zeer gedetailleerd over die periode, R.R. Post, *Kerkelijke verhoudingen in Nederland vóór de Reformatie (van plm 1500 - plm 1580)*, Utrecht/Antwerpen 1954.

⁹ P.W.F.M. Hamans, *Het ambt van diaken in de leer en het leven van de kerk*, Brugge 1989.

zo goed Herman dat je aankomende dominees naar plekken als de onze op stage stuurt. Hier ontmoeten ze live kwetsbare mensen in nood. Want het mag toch niet zo zijn dat een (aankomend) predikant nog nooit met een dakloze medemens, met een verslaafd persoon of een asielzoeker in de goot heeft gesproken. Vaak verneem ik tijdens spreekbeurten in het land dat diakenen zich in kwesties als deze alleen voelen staan in hun werk en niet gesteund worden door de predikanten van hun gemeente.

4.4. Het derde punt sluit hierbij aan. Herman noemt het niet, en ik weet het niet, maar zegt Calvijn ook iets over de talloze kloosterordes en congregaties die het Europa van toen bedekten? ¹⁰ Hij moet die toch gezien en meegemaakt hebben. Vanuit de kloosters is onze westerse cultuur bestempeld en beïnvloed. Diaconie kun je je nauwelijks voorstellen zonder deze monastieke component van de Rooms-katholieke Kerk. Het is zo jammer dat de Reformatie dit allemaal heeft weggestreept. U merkt aan mij, hervorming was nodig in de 16de eeuw, zeker, maar de pijnlijke vraag of dit gepaard moest gaan met zo'n grote scheuring in de christelijke traditie moeten we m.i. blijven stellen.

5.

Gelukkig vinden we elkaar nu over de scheidingen van toen heen en is er weer oog voor mensen als Franciscus van Assisi (1182 - 1226) , iemand van ver vóór de Reformatie en dus van ons allen. Ik noem Franciscus graag 'diaken bij uitstek'. Hoe hij vol vreugde wandelde met God en zijn vrienden door het Italiaanse landschap en praatte met de vogeltjes. ¹¹ Hij had en bezat helemaal niets, ook geen kerk. Vanuit deze grondhouding ontstaat diaconie en kun je, zoals Franciscus deed, de melaatsen omhelzen, letterlijk! Diaconie is omhelzen, is gewonde mensen insluiten in de armen van Gods liefde. Dat wilde Calvijn ook. Maar, had hij misschien teveel C-factor en te weinig F (=Franciscus)-factor? Laten wij in ieder geval álle diaconale inspiratie van door de eeuwen heen, inclusief die van Calvijn, bij elkaar brengen en doen wat óns te doen staat, in navolging van Diaken-Christus, ten dienste van mensen in nood, ten dienste van een samenleving die op ons wacht. *Vrede en alle goeds.*

Dr. Jurjen Beumer is predikant-directeur van het oecumenisch diaconaal centrum *Stem in de Stad* in hartje Haarlem. Hij is auteur van meerdere boeken op het gebied van spiritualiteit en maatschappelijke betrokkenheid. Zie ook, www.stemindestad.nl

¹⁰ Herman meldde ter plekke dat Calvijn er geen goed woord voor over had.

¹¹ *De Fioretti van Sint Franciscus*, Haarlem 1976,